

GÜNÜMÜZ EKO-POLİTİK GELİŞMELER IŞIĞINDA TÜRKİYE VE TÜRK DÜNYASI

Bu yazının hedefi önce Türk, Türkiye, Türkistan ve Türk Dünyası terimlerini analiz etmek için günümüzdeki üç ekonomi politik tarihsel dönüşüm; sonra kadim dünyada ticaret (İpek Yolu) güzergâhlarında verilen hâkimiyet mücadelesine göndermeler yaparak “Türk Dünyası”nı anlama çabasıdır.

Prof. Dr. Mevlüt Uyanık

Günümüz enerji üretim ve arz merkezlerindeki sürekli istikrarsızlık durumlarını ve bunları giderme (kuşak-yol) çabalarının başarı ihtimalini, Türkiye'nin jeo-politik, jeo-stratejik ve lojistik konumuyla Türk Dünyasındaki etkinliğini analiz etmek için Türkistan-Türkiye kültürel sürekliliğini ve felsefi temellerini bilmek şarttır. Hitit Üniversitesi bünyesinde düşünce tarihini kronolojik okurken sistematik olarak “Felsefeyi Anadolu’da Yeniden Yurtlandırmak” diye isimlendirdiğimiz okumalarının öncelikli hedefi bu sürecin tarihsel ve felsefi kodlarını Türkistan/Atayurt-Türkiye-Anayurt sürekliliği bağlamında inceliyoruz.

Burada günümüz ekonomi-politik gelişmeler ışığında Türkiye-Türkistan coğrafyası irtibatına değineceğiz: Marmaray yapımı ile birlikte toplam ihracatı 2.5 trilyon dolar, ithalatı ise 2.1 trilyon dolar olan Çin'den kalkan bir tren Britanya başkenti Londra'ya kadar kesintisiz ulaşabilecektir. Enerji arzı ve ticaret mallarının ulaşımı açısından önemli olan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu olan “orta koridor”a yeni Edirne-Kars Demiryolu'nun yanısıra deniz yolu açısından destek verecek İskenderun, Mersin, Çandarlı, Bandırma, Samsun limanlarını da düşündüğümüz zaman Avrasya ekonomi politikliği açısından Türkiye'nin önemi iyice netleşir.

Kadim dünyada yüzyıllarca etkin olan Çin, Rus, Pers (Sasani) ve iki yüz yıl Hindistan coğrafyasında etkin olan İngiliz Akli ile Türk Aklinin ortak hareket ederek, yeni ipek yolunun ana hatlarında ortaklaşa projeler üretmesi rasyonel gözükmektedir. AB'nin

motor ülkesi Almanya'nın doğusundan Çin'e kadar uzanan coğrafyada Türkiye gibi gelişmiş ve kapsamlı üretim ağı olan başka bir ülke bulunmamasına ilaveten Doğu Avrupa, Kuzey Afrika ve İç Asya (Türkistan) birbirine bağlayan üçgenin merkezinde olması ekonomi politik açısından ülkemizin önemini artırmaktadır.

AB'nin motor gücü Almanya'nın ABD isteği dışında hareket etme kabiliyeti olup olmadığı bir yana, Britanya'nın birlikten ayrılması, Çin'in ekonomik gücü, tarihsel İpek Yolu'nun üç hattının yeniden enerji arz ve üretim merkezi olarak yeniden önem kazanması, Çin-ABD gerilimi doğrudan Türk Dünyasını etkileyen faktörlerdir.

GÜNÜMÜZ YÜZYILINI BELİRLEYEN ÜÇ EKONOMİ-POLİTİK OLAY

Bunlardan ilki, 26 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliğinin dağılmasıdır. Artık Doğu ve Batı bloğu ayrımı yerine Amerika Birleşik Devletleri (ve Avrupa Birleşik Devletleri) kontrolünde yeni dünya düzenine bırakmaya başladı.

Batı Türkistan dediğimiz bölgedeki Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan görece de olsa fiili bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ama Rusya'da 40 ayrı Türk topluluğu kalmıştır. 21 özerk cumhuriyetten 7 tanesi Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan, Saha (Yakutistan), Tuva, Hakasya ve Altay cumhuriyetleri Türklere ait olup, Rusya nüfusunun %8,7'sini oluşturmaktadır.

İkinci eko-politik olay, 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kulelerine

1 Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi.

ve Pentagon'a yana ABD ordusunun karargâhına yapılan uçak saldırısıdır. ABD bu saldırılardan sonra Yeni Dünya Düzeni adı altında enerji üretim ve arz merkezlerine müdahalelere başladı. ABD, Ekim 2001'de Afganistan'a, Nükleer silahlanmayı önlemek iddiasıyla müdahale etti, bu doğrudan Batı ve Güney Türkistan'da enerji kaynaklarına ulaşmak, Rusya ve Çin'in güçlenmelerinin önüne kesmeye yönelikti. 2003 yılın Mart'ında Irak ve ardından günümüzde en önemli enerji ulaşım merkezlerinden olan Basra Körfezine yönelik operasyonlara girişti.

Üçüncü olay ise 2010 yılında başladığı zaman Yemen Sanaa Üniversitesi Türkoloji bölümünde öğretim üyesi olmam hasebiyle doğrudan yaşadığım Arap Baharı diyen nitelen olaylar zinciridir. Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden ortaya çıkan bölgesel, toplumsal hareketler bana göre 1991 yılında başlayan 2001 yılında ivme kazanan sürecin bir ileri aşamasıdır.

Bu bağlamda ABD ikiz kulelerine olan saldırı aslında bir yeni yüzyılın veya örtülü olarak 3. Dünya savaşının da başlangıcı diyebiliriz. Arap dünyasında Suriye, Irak ve Yemen'den başlayarak (bir zamanlar "İpek Yolu"nun güney hattı olan) Afganistan ve Pakistan bölgesine kadar alanda "sürekli bir istikrarsızlık" durumu oluşturuldu.

Bu bölgelere yönelik yeni operasyonlar düzenlendi. Arap dünyasındaki patrimonial/ebevi sistemle yönetilen ülkelere demokrasi getirileceği söylendi ama bölgeler daha da istikrarsızlaştı ve iç çatışmalar iyice tetiklendi. El-Kaide, Taliban, Boko-

Haram ve günümüzde iyice etkinliğini artıran İşid/Daeş adlı örgütlerle vekâlet savaşları başladı. 1992 yılı itibarıyla Medeniyetler arası çatışma teziyle bu politikalara meşruiyet sağlanması, 2010 Arap baharı adıyla başlatılan ve medeniyet içi çatışmaya dönüştürüldü. Artık Şii-Selefi veya Şii-Sünnî gibi mezhebi ayrımlar üzerinden Müslüman'ı Müslüman'a kırma politikasıyla vekâlet savaşları yaygınlaştırıldı.

ATATÜRK'ÜN SİYASİ DEHASI VE TÜRK DÜNYASI

1933 yılında, Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu Türklüğü ile Türk dünyasının manevî/kültürel köprülerinin nasıl kurulması gerektiğini belirtilmesi günümüze ışık tutacaktır. Çünkü bir gün SSCB'nin Osmanlı ve Avusturya-Macaristan gibi parçalanma ihtimaline karşı değişecek dünya dengelerine hazırlıklı olmayı önermiştir. SSCB idaresinde, dili bir, özü bir kardeşlerimize sahip çıkmaya hazır olmamız gerektiğini belirtir. Bu hazırlanmasının "manevî köprülerini sağlam tutmak" olacağını şöyle söyler: "Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların, yani dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerekli."

Bu uzak görüldüğün önemini anlamak için 1997 yılında ABD Başkanı Clinton'un "21. yüzyılda ABD'nin stratejik hedefleri" olarak Avrasya bölgesinde bir stratejik bloğun kurulmasına engel olmak şeklinde" açıklamasını hatırlamak gerekir. Bu kısa bilgisel hazır bulunuşluktan sonra Türk, Türkiye ve Türk Dünyası terimleri üzerinde

duralım.

TÜRK VE TÜRKİYE TERİMLERİ

Türkler, İç Asya (Atayurt-Türkistan) ile Ön Asya (Anadolu-Türkiye) hattında sürekli devletler kurmuş bir millettir. Tarihsel İpek yolunun temel güzergâhlarını takip ederek toplumsallaşma süreçleri diye incelediğimiz göç hareketlerini gerçekleştirmişlerdir. Ele geçirdikleri toprakları yurt kılan çeşitli Türk toplulukları, bazen Türk adı; bazen de başka bir özel ad taşıyan devletler kurmuşlardır.

Türk kelimesinin asıl manası eski bir Türkçe vesikadan anlaşılmıştır. "Türk" sözü cins isim olarak güç-kuvvet" sıfat hali ile güçlü-kuvvetli" manasına gelip, ilk önce V. yüzyıla ait (M.S. 420) Pers metinlerinde "Turanlı" manasında kullanılmıştır. VI. yüzyıla ait (M.S. 515) bir Bizans kaydında "Türk-Hun " (kudretli Hun) şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. Yine bu dönemde Çin yıllıklarında, Bizans kaynaklarında, Arapça bir divanda geçmiştir. Ama resmi olarak ilk önce Gök-Türk Devletini görüyoruz. Daha sonra ilk imparatorluğa bağlı, kendi özel adları ile anılan diğer Türklerin ortak adı olmuştur. Zamanla Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifade eden "milli ad" haline gelmiştir.

Türk topluluklarının yayılışı ile 'Türkiye' kelimesinin belirttiği coğrafi bölgelerin sınırlarında da değişiklikler olmuş, IX-X. yüzyıllarda İtil (Volga) ırmağından Orta Avrupa'ya kadar olan sahaya bu ad verilmiştir. "Doğu Türkiye" denilen bölgede Hazarlar, "Batı Türkiye" denilen bölgede de Macarların yaşadığını, XIII yüzyılda Mısır'da "Türk devleti" kurulduğu zaman Mısır ve Suriye de "Türkiye" olarak adlandırıldığını biliyoruz. Dolayısıyla Türkiye terimi bütün Türk Dünyasını ifade eden bir kavramsallaştırma olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

Coğrafi ad olarak 'Türkiye' deyimine ilk defa Bizans kaynaklarında rastlanıldığını ve VI. yüzyılda

Bizanslıların Orta Asya'ya Türkiye dediklerini görünce, Türkiye Cumhuriyetini tesis eden kurucu iradenin ne kadar isabetli bir isimlendirme yaptığını görebiliriz.

İPEK YOLU GÜZERGÂHLARI VE TÜRK DÜNYASI

Türk boyları Çin'den başlayarak Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına kadar ulaşan İpek Yolu'nu hâkimiyetlerine alarak, Doğu ile Batı kültür ve medeniyetleri üzerinde etkili olmuştur. Tarihte, Balkanlar ve Kuzey Avrupa ovalarından Avrupa içlerine, hatta Manş denizi ve günümüzdeki İsveç'in güney kesimine kadar ilerlemiş olan Hun imparatorluğunu hatırladığımız Avrupa'nın etnik,

politik, sosyal ve askerî, sanat alanlarında etkileri de ortaya çıkar.

Türkler göç yollarına göre baktığımız zaman bunu net bir şekilde görebiliriz. Üç kol şeklinde dünyaya yayılmışlardır. Bunlardan ilk kol diyebileceğimiz Kazak, Kırgız, Özbek boyları Doğu Türkistan'da kalmışlardır. İkinci kol, İç Asya'dan çıkan Türk boylarından Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't-Türk de Başkurd ve onların komsusu olduğunu söyledikleri (Dokuz ve Otuz) Tatar, Avar, Kıpçak, Bulgarlar Karadeniz'in Kuzeyi ve Doğu Avrupa'ya yönelmişlerdir.

Bu çerçevede 576'larda Kök-Gök Türklerin Hazar-Aral ve Kırım'a kadar geldiklerini, Doğu Romalıları tehdit ettiklerini, diğer bir Türk boyu olan Avarlar'ın I. Justin (565-578) ile irtibata geçtiğini biliyoruz. Bayan Kagan yönetiminde altın bir çağ yaşayan Avarlar, eski Türk-Hun yurtlarını ele geçirdiğini, Ata İllig'in (Attila) gerçek manada varisi olduğunu, Bizans'ın onların desteğiyle Perslerle savaştıklarını da unutmamak gerekir. Yine Hazarların Doğu Avrupa tarihinde büyük rol oynayan ve düzenli bir devlet kurduğunu, 7-10.yüzyıllar arasında Kafkaslar'da, Karadeniz'in kuzeyinde, İtil'de Özi'de, Çolma (Kama)'da ve Kiyev'e kadar uzanan sahada siyasi istikrar

sağlayan ilk Türk boyu ve kağanlığı olduğunu da hatırlamak gerekir.

Batı da askeri harekâta devam eden sınırlarını Hazar Denizi'ne kadar ulaştıran İstemi Kagan, ipek yanı sıra diğer madenlerin satışında sorun yaşanacağı görünce güney yolunu denemiş, ama burada görülen sıkıntılar üzerine Sasanilerle mücadeleye karar vermiş, bunun için de Bizans ile anlaşma yapmak istemişti. Eskiden beri Sasanilerle Bizans'ın arasının iyi olmadığını bilen tüccar Soğdular tavsiyesi üzerine Bizans-Gök Türk ittifakı için heyet gönderme kararı aldı. Bunları hatırlatmamızın gerekçesi, Pers-Sasanilerin Bizans ile ekonomi merkezli çatışması karşısında Türklerin nasıl tavır aldığından hareketle günümüzde politikalar oluşturulması gerektiğidir.

Türklerin Doğudan Batıya giden üçüncü kolu olan Oğuzlar-Türkmenlerdir. Atasının "Ey Oğuz, sen Urum-Roma üzerine yürümek istiyorsun" buyruğu üzere, sürekli Batıya ilerlemiş, Karakoyunlu, Akkoyunlu, (Kınık boyu) Büyük Selçuklu; Türkiye Selçukluları, (Kayı boyu) Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletini kurmuşlardır. İran'daki Türk devletleri ve hanedanları (Safeviler, Avarlar, Kaçarlar), Azerbaycan Hanlıkları, nihayet Azerbaycan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerini kuranlar bu koldur.

Bu üç koldan ayrılarak tali kollar oluşturan boylar ise Hindistan, Mısır, Çin ve Moğolistan bölgelerinde bir süre de olsa hâkim olmuşlardır. Ziraî, askerî ve mülkî teşkilat zenginliğiyle mükemmel olan Horasan'daki Gazneliler devleti bünyesinde yer alan Oğuzlar, Selçuklu devletini kurmalarıyla birlikte, kısa sürede Bizans imparatorluğu sınırlarına kadar uzandılar ve kadim dünyanın tarih, kültür, bilim hayatı üzerinde derin izler bıraktılar.

Türk dünyasını salt coğrafi olarak söyleyecek olursak, Avrasya'nın iç kısmından Baltık denizinden Karadeniz'e kadar uzanan bir kıstaktan doğuya doğru 4500 km ötede Yenisey'e ve Kuzey Kutbundan güneyde Türkiye kadar devam eden bölgedir. Kadim dünyanın kalbi (heartland) üzerinde hâkimiyet kuranın ise dünya eko-politiğinde oynayacağı rol bu çerçevede düşünölmelidir.

TARİHTE İPEK YOLU ÜZERİNDE YAŞANAN EKONOMİ POLİTİK MÜCADELELERİ

Asırlar boyunca Asya ve Avrupa'yı ticari ve ekonomik açıdan birbirine bağlayarak Avrasya kavramını ortaya çıkaran İpek Yolu, Çin'den Akdeniz'e kadar uzanan kervan yollarının oluşturduğu bir sistemdir. İpek Yolu'nun kısmi olarak ortaya çıkışı Bronz Çağı'na kadar uzanmaktadır (M.Ö. 3000-2000). Sakalar ile Çinlileri ticari anlamda bir araya getiren Büyük İpek Yolu, M.S. IV. yüzyılda Ammianus Marcellinus (322-400) tarafından kaleme alınan Roma Tarihi adlı eserde karşımıza çıkmaktadır

İpek yolu güzergâhları üzerinden göç hareketleri bağlamında Bizans-Sasani ve Gök Türk devletlerinin mücadelesinden kısaca bahsettikten sonra nispeten daha sonrasına da bakacak olursak yine aynı durumu görmek mümkündür. Çünkü Bağdat'ın 1258 yılında el değiştirmesiyle ticaret yollarının güzergâhları yeniden düzenlendi ve Tebriz şehrinin önemi arttı.

Bu noktada Moğolların önemli bir gelir kaynağı olarak gördükleri tamga vergisinden dolayı ticarete son derece önem verdiklerini, ticari yolların ve tacirlerin güvenliğini sağlamak ve akışı hızlandırmak için "Ortak Teşkilatı" kurduklarını hatırlamak gerekir. Moğolların Uygurlardan benimsedikleri bu teşkilat, bir tür ticaret şirketi olduğunu, devletin hazinesinden düşük faizle kredi alınıp büyük çapta ve uluslararası ticaret ile uğraşılmasını teşvik etmiştir. Bunun sonucunda yani çok yükümlülük ve vergiden muaf tutulduğu için ticaret bir nevi devlet kontrolü altına girmiştir.

Ticaret yolları üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi sürecinde Moğol-Türk kaynaklı iki kardeş devlet yani İlhan-Hulagû ile Altınordu Devleti arasındaki gerilimler ayrıntılı olarak incelenebilir. İlhaniler Horasan'dan gelip Doğu'yu Uzak Doğu'ya bağlayan göçebe ticaret yoluna sahip çıkmaya çalıştı. 1273 yılında Alagha Han, Buhara'yı; 1295'te Çağatay Han İran'ı ele geçirdi. Doğu Akdeniz ticaret yolunun kuzeyde kalan kısmı olan Suriye bölgesi için Memlûk Devleti (Mısır) ile karşı karşıya gelindi. Yani İlhanlılar, doğuyu batıya bağlayan Doğu Akdeniz ticaret yolu ticaret sistemine müdâhil olmayı denediler. Sultan

Baybars ile Türk kimliğini iyice pekiştiren Memlûklü Devleti Doğu Akdeniz ticaret mücadelesinde İlhanlılar ile karşı karşıya geldi.

Memlûk Devleti Suriye ve Irak kontrol altına alınca, Doğu Akdeniz ticaret yolu üzerindeki etkisini yitiren İlhanlı, Tebriz-Trabzon (Bizans) ve Kostanapolis'e ulaşmayı önceliklemişlerdir. Bu yolun önemini anlamak için 15. yüzyılın sonunda Akkoyunlu Devleti lideri Uzun Hasan (1453-1478), başkenti Diyarbakır olan Karakoyunlu devletini yenmesini hatırlamak gerekir. Özellikle Venedikliler başta olmak üzere İtalyanlarla bu bölgede kurduğu yakın ilişki de, Uzun Hasan'ın son Trabzon imparatoru David Megas Komninos'un damadı olması da evlilik işlerinin siyasal açıdan önemini göstermektedir. Uzun Hasan, David'in askeri yardımıyla topraklarını genişletip, Karakoyunlu Devletini ortadan kaldırıp, (1467) başkenti Diyarbakır'dan Tebriz'e taşıttırdı. Fakat ne İlhanlılar ne de Akkoyunlu Devleti Doğu Akdeniz ticaret yolunun güney kısmına hâkimiyet kurmayı başaramadılar.

Her ikisi de Sünnî İslam tasavvuruna sahip Osmanlı-Memlûklü politik çatışmasının temelinde bu bölgedeki ekonomik değeri ele geçirmek vardır. Bu bağlamda Sünnî Karakoyunlu Devleti, Şii Akkoyunlu Devletinin politik mücadelesinin

temelinde ekonomik değer paylaşımı vardır. Karakoyunluların yenilmesiyle Osmanlı devletine sığındıkları ve açtıkları sorunlara bakılınca, dinî/mezhebî tasavvurların eko-politik mücadelede bir araç olduğu daha net görülecektir.

SONUÇ

Günümüzde Avrasya'da ekonomi politik gelişmeleri ve Türk Dünyasının konumunun önemini görmek için tarihsel İpek Yolunun hatlarına dikkat etmek gerekir: Tunghuang, Turfan, Kuça, Andican, Semerkant, Buhara, Hive, Yenikent, Hazar'ın üzerinden Karadeniz ve üst tarafına ulaşan hattın Trabzon'a giden yolu da vardır. Diğer hat Tung Huang, Çerçen, Hotan, Yarkent, Belh, Merv, Nişabur, Rey, Tebriz ve Trabzon, Rey üzerinden Antakya'ya ulaşır.

Suriye ve Irak çatışmalarını da, İpek Yolunun Ön Asya yani Suriye kıyılarından başlayarak Dicle ve Fırat nehirlerinden geçip, İran topraklarını aşılıp, Merv'e, oradan Buhara, Semerkant, Urartepe (Uşrusana), Fargane'den geçerek Kaşgar'a ulaştığını söylersek, Türkiye'nin ve Türk Dünyasının eko-politik önemi netleşir. Bu nedenle acil olarak Türk topluluklarını, devletlerini bir üst kültür ve medeniyet çerçevesinde yeniden birleştirecek projeler geliştirilmelidir.